

A reformáció első három évszázada Sepsi-Szent-Györgyön.

A reformáció kezdetét általában 1517. október 31-étől számítjuk, mikor t. i. Luther Márton, a pápai bünbocsátó czédulákkal elkövetett visszaélésektől indittatva, a wittembergi templom kapujára kifüggesztette az ő, 95 tételbe foglalt, vallásos elveit.

Luther bátor fellépésének hirtelensége pár hét alatt csaknem egész Európát befutotta s rövid idő alatt Magyarországra is beszivárgott a hitújítás tana. A wittembergi könyveket és baseli iratokat a Németországba kijáró szász kereskedők hozták be Erdélybe, s e könyveket már 1520-ban a „szászok mindenfelé tetszéssel olvasták“. Az új tudomány terjedni kezdett, melynek meggátlására, hogy mennyi szigorú törvényhozási és más intézkedés történt, azokra kiterjedni nem tartozik föladatunkhoz. Elég annyit megjegyezni, hogy minden ellenintézkedés sikertelen maradt a megindult protestáns szabadgondolkozással szemben, mely az egész országban hamar magával ragadta a felvilágosultabb lelkeket.

Hogy mely időpontban és *ki* hirdette *legelőször* a mi székely városunkban Sepsi-Szent-Györgyön a Luther hitcikkelyeit? arra, még eddig semmi megbízható adatunk nem lévén, határozott választ nem adhatunk. Csak annyit állapíthatunk meg, hogy a legnagyobb valószínűséggel Brassóból indult ki egész Háromszékre s így Sepsi-Szent-Györgyre is a reformáció fölfrissítő *első* szellője.

Mert Erdélyben ugyanis legelőbb Nagy-Szeben fogadva be a Luther tanait, utána nyomban Brassó következett,

hol *Honter* (Grasz) János — 1523-ban hazaérkezvén németországi tanulásából — hirdetni kezdte a reformációt s rövid idő alatt nyomdát is állítván e célra, Brassóval együtt az egész Barcaságot reformálta. Az ő működése bizonyosan áttért a tőszomszédos és Brassóval folytonos érintkezésben álló Háromszékre s annak Brassóhoz legközelebb fekvő városára: Sepsi-Szent-Györgyre is. De, hogy itt nálunk melyik évben, s hogy vajjon maga Honter János-e, vagy valami, magyarul önála jobban tudó kiküldöttje kezdte-e hirdetni Luther elveit; és hogy mily körülmények közt s minő eredménnyel hirdettetett az; s miként alakult meg, miként szervezkedett és kinek papsága alatt az új, lutheránus eklézsia; és hogy egyszerre átálltak-e a sepsi-szentgyörgyiek mind, vagy csupán egyrészüik az új hitre; s volt-e és minő küzdelem az esetleg a régi hitükhöz ragaszkodók s az újítók között: ezekre nézve semmi *biztos* adatot, vagy okmányt nem ismerünk.

Csupán annyi feljegyzés maradt (az Orbán B. „Székelyföld leírása“ és az idősb Zayzon Ferencz „Székelyudvarhelyi evang. reform. egyházközség története“ czimű művekben), hogy Ikalfván nemes László Andrásnál még az 1800-as évek elején volt egy régi kézirat, melyben híven le volt írva a reformácziónak Háromszékre s az egyes ekléziákba való bevitele és elterjesztésének története, de hogy ez a becses kézirat azóta hová lett, megvan-e még valahol, vagy már elpusztult, nem tudni.

A kik olvasták még, azoknak előadása után annyit tudunk belőle, hogy négy misszionárius hitszónok érkezett be Sepsi-Szent Györgyre (neveik, honnan, mikor s hogy hová szállottak be stb. mind meg volt tisztán írva) és Sepsi-Szent-Györgyön s környékén végezvén reformátori missziójukat, két irányban indultak ki Háromszékre: ketteje orbai-szék felé, ketteje kézdi-székbe. Ez utóbbiak Ikalfvára érkezvén — miután akkor Ikalfva és Futásfalva egy római kath. eklézsia volt; Ikalfva az anyaegyház s Futásfalva pedig a filia — azt hitték, hogy Futásfalva mint leányegyház, az anyaegyház után fog menni és elmulasztották sze-

mélyesen fölkeresni és szónoklataikkal meghódítani a leány-egyházat is, s ezért a futásfalviak megboszankodván, megmaradtak a római hitben. Azután a szónokok Altorjára mentek, hol még sikerrel jártak; Feltorján azonban Apór Ilona buzgó róm. katolikus urnő (aggleány) vezetése alatt a jobbágy nép és asszonyok fejszékkel, vasvillákkal, kaszákkal stb. fölfegyverkezve utjokat állották, úgy hogy a halálos veszély elől is alig menekülhettek el, vissza Ikafalvára. Ez esemény emlékére Feltorján azt a helyet ma is Szent-Ilonának nevezik, ott kápolnát emeltek és évenként bucsujárást is tartanak. — E balsors elrémítette a reformátorokat, kiknek más két társa akkor éppen Zabolán működött. Tudósították a történekről azokat is, kik ennek folytán szintén beszüntették a további reformáló körutazást. — Az említett egykori kézirat (és Orbán Balázs feljegyzése) szerint is: ez az oka, hogy Háromszéken egyikfelől Ikafalván, illetve Altorján, másfelül pedig Zabolán felül nincsen protestáns egyházközség.

1564-ben bekövetkezett az elszakadás a Luther és Kálvin követői között. A szászok megmaradtak lutheránusoknak, de a magyarság és székelység legnagyobb része csakhamar kálvinistává lévén, bizonynyal a sepsi-szentgyörgyiek is áttértek a kálvinizmusra.

Mondhatni semmi adatunk sincs arra nézve, hogy e korban minő volt városunk belélete, szervezete; kik voltak előljárói; mily befolyással voltak rá az országos események s mennyire vett részt azokban városunk stb.

Bizonynyal kezdetleges viszonyaink voltak; de azért az akkori nyomoruságos és háborus időkhöz képest, aránylag elég jelentékeny község lehetett Sepsi-Szent-György, mert az 1567. évi regestrumban 63 kapuval van bejegyezve, mi alatt ugyanannyi „portát“, vagyis lakházast beltelket kell értenünk.

Joggal feltehetjük tehát, hogy már parochiális iskolával is bírt, hol a pap, vagy „scholamester“ az elemi tudnivalókat tanította. Volt-e már a reformáció előtt is rendes iskola városunkban, arra határozott feleletet — semmi emléke sem

maradván — nem adhatunk. Azt azonban már bizonyosan tudjuk, hogy a reformáció behozatalakor hazánkban — s így Háromszéken is — a népoktatásra mindenütt komoly figyelmet fordítottak.

A XVI. század vége felé, okmányszerűen kimutathatólag, a városunk körül levő jelentéktelenebb községekben is voltak protestáns felekezeti elemi iskolák, tehát kétségtelen, hogy Sepsi-Szent-György sem maradt el azok mögött. Iskolák létesítését már csak az ujitott vallás megerősítése és terjesztése iránt általánosan nyilvánult buzgó törekvés is önként hozta magával, sőt megkövetelte. Az általános vallási forrongás korszaka volt ez, s az elég gyors egymásutánban következő újabb, meg újabb hitalapelvek s azok mérlegelése foglalkoztatott mindenkit a fejedelemtől kezdve egész a nép rétegéig.

Kálvin tanainak elterjedése után csaknem nyomban, a Dávid Ferencz által hirdetett *unitárius* vallás kezdett hódítani Erdélyben, még pedig nagy sikerrel. A fejedelem: Szapolyai János Zsigmond (II. János néven magyar király) is pártolta, és a törvényesen bevett vallások közé sorozván, körülbelül 1570. táján már Sepsi-Szent-György is unitáriussá lett. Alig négy évtized alatt tehát, háromszor változtatott vallást.

Városunknak akkor csak egy temploma volt — : a mai református templom. S hogy valaha itt *más* templom is állt volna — tudniillik a reformáció előtt, vagy a reformáció idejében — annak semmi nyoma. Ez a régi templom pedig, jóval a reformáció előtt épült a XIV. században, vagy a XV. század elején. Erre vall késői-góth építési stílje, 5 csúcsives ablaka és a szentélyben (a mai orgona fölött) még épen maradt érdekes góthikus hálóboltozata. Hogy eredetileg katolikus templom volt (mivelhogy a reformáció előtt nem is lehetett más) bizonyítják falfestményei is. melyeknek megrongálódott nyomait a meszelés rétegei alatt több ízben fölfedezték; valamint a templom északi oldalán a szentély mellé épített sekrestyének maig is látszó alapfalai is. Érdemes volna ezeket alaposabb kutatás tárgyává tenni.

Maradt ugyan fenn egy okirat a XVIII. századból, — Vásárhelyi János sepsi-szent-györgyi ref. pap és esperes idejéből való keserves instanczia, az omladozó templom kijavítása érdekében, — mely azt állítja, hogy ezt a templomot „maga költségével Isten ditsőségére in Anno 1547. a boldog emlékezetü Ttes Ntes Daczó Pál ur“ építtette volna, de ez, a fent említett bizonyítékok folytán, nem lehet valóság. A „kövek“ mást beszélnek s így Daczó Pál ur bizonynyal csak generális restaurációt végeztetett rajta.

A templomot kettős várkerítés és egy mély vársáncz (a mai „vargödre“) vette körül, több bástyával megerősítve, melyek közül ma csupán az ovál alakú belső várkerítés áll még fenn, a romban levő hátsó bástya félfalával s a déli bástyából átalakult mai harangtoronynyal. Ez a várkerítés is a templommal egyidőben, vagy rövid idővel azután épülhetett. Arra mutat az a gothikus bástyaablak, mely a belsővár hátsó bástyájának még fennálló falán látható. A külső várkerítés ma már csaknem teljesen eltűnt. Az egyházi és városi hatóság lassankint lehordatta azt, pótolhatlan kárára városunknak és műtörténetének, melynek csakis ez az egyetlen számottevő műemléke maradt még a multból mireánk.

Itt, a kettős várral kerített, tisztos öreg templomban hirdették tehát legelőször az „új tudományt“ Sepsi-Szent-Györgyön; de hogy kik, azt — mint említém — ma már nem tudjuk. S egész a nagy Bethlen Gábor koráig, a mi protestáns papjainknak még csak nevét sem ismerjük.

A Bethlen Gábor korára esik a reformátusok tulsulyra emelkedése az unitáriusok fölött Háromszéken s így Sepsi-Szent-Györgyön is. Keserüi Dayka János ev. ref. püspök személyesen beutazván Háromszéket: hol szép szóval, hol erőszakos eszközök felhasználásával, 62 unitárius egyházat kebelezett vissza a református egyházba, vagy annak hatósága alá 1622-ben.

Némely történetírók állítása szerint: ekkor állott át Sikó István sepsi-szent-györgyi unitárius pap is, csaknem összes híveivel, az „orthodox“ református vallásra. — Ugyanis „állítólag“ Sikó István unitárius esperes szeretett

volna lenni, de ez nem sikerült neki. S miután Keserői Dayka János ref. püspök megígérte, hogy ha hiveivel együtt reformátussá lesz, megkapja az esperességet: fogta magát és átprédikálta az egész sepsi-szent-györgyi eklézsiát az ev. ref. vallásra, miért jutalmul el is nyerte az ohajtott esperességet. — Hogy azonban ez csakugyan így történt-e, nem egészen bizonyos, mint alább látni fogjuk. De annyi bizonyos, hogy a Bethlen Gábor korától kezdődik a sepsi-szent-györgyi ref. egyházközség végleges megállapodása. — Az áttéréssel az egyház javai, temploma és iskolája természetesen, ismét reformátussá lettek és az öreg templom, — mely a reformáció kezdete óta lezajlott ezen első évszázad alatt annyi különböző hitágazatot hallott hirdetni vén falai között — ez időtől fogva azután mindvégig, egészen mai napig megmaradt állandóan református templomnak.

Ez időtől kezdve vannak följegyzései a sepsi-szent-györgyi református egyházközségnek egykori papjairól és azok korszakáról. Az egyház levéltárában van egy 1755-ben kezdett „Urbarium“, melyben sok egyéb egyházi tárgyú érdekes följegyzés között az egyik fejezet, melynek czime „Series Pastorum“ („lelkészek sorrendje“), a helybeli református papokat sorolja fel időrendben s adja elő röviden azok viszontagságos életét latin nyelven. Ezt a „Series Pastorum“-ot Vásárhelyi János helybeli ref. pap írta az 1700-as évek derekán, tehát a Bethlen Gábor kora után több mint egy évszázaddal s annak adatait vagy egy régebbi feljegyzésből vette át, vagy az ő idejében még meg volt régi egyházi levéltár okmányaiból (melyek azóta elvesztek) állította össze. A Vásárhelyi János után következő folytatlagos följegyzéseket, az utána élt papok irták be az Urbariumba egész korunkig, de már a lehető legrövidebben. Innen meritem alábbi adataimnak legnagyobb részét; s ezek az adatok csaknem teljesen ismeretlenek még egyházunk tagjai előtt is, *mintán közzé téve még eddig soha sem voltak.*

Ez a „Series Pastorum“ a fentebb említett Sikó Istvánról, ki az unitárius vallásról egész hitközségével

együtt reformátussá lett 1622-ben, egyáltalán semmit sem tud. Hanem, mint első sepsi-szent-györgyi ref. papot: *Péter-t* említi (= „Petrus, vulgo: Péter Esperest“). Kinek teljes neve állítólag Torjai Péter volt és a ki ugyanabban az időben élt, mint a mikor épen Sikó István is, a mások állítása szerint. Már pedig két ugyanazon vallásu pap (ily aránylag nem nagy községben) s még hozzá mindketten esperesek is, nem élhetvén, vagy legalább is nem funkcionálhatván egyszerre, valószínű, hogy a Sikó István sepsi-szent-györgyi papsága tévedésen alapszik. Ő valamely más szomszéd községben lehetett pap s csak hittéríteni jöhetett városunkba.

Péter pap és esperesről a következők vannak a mi Urbariumunkba följegyezve. Péter esperes a saját korában igen tudós férfiú volt és „a dogvészes szocinianizmustól megmérgezett háromszéki ekkleziák legszorgalmasabb reformátora“. Socinianusoknak nevezték tudniillik akkor az unitáriusokat, kiket az akkor felülkerekedett reformátusok, mint veszedelmes felekezetet nagy buzgalommal üldöztek s igyekeztek visszatéríteni a ref. vallásra“.*

Péter esperes is szorgalmasan működött azon, hogy a szentháromságtól eltért unitárius papokat egyházaikból vagy kidobja, vagy a református hitre térítse. Az ő esperessége korában s az ő buzgalma folytán szüntek meg az összes kézdiszéki unitárius egyházközségek és lettek egytől-egyig reformátusokká. Hasonlóképen az orbaiszékiek is „Sed tristissime refero“ — írja a krónikás — akadtak mégis sepsi-székből népes ekléziák, melyek „behunyván szemüket, bedugván füleiket s megkeményítvén sziveiket“ megmaradtak az unitárius vallásban; u. m. a kálnokiak, köröspatakiak, árkosiak, killyéniek, szt.-királyiak, kökösiek stb.

* Ma már különösnek tetszhetik előttünk, hogy volt olyan idő is, mikor a mi unitárius testvéreinket (kik nemesak protestánsok, de nagyobb részint székelyek is) oly nagy türelmetlenséggel szidták, üldözték és térítették a ref. egyház akkori vezérei; de az idők szelleme abban a korban olyan volt s ha a történeti tényeket hiven sorolom föl, azon senki se ütközzék meg, én csak a krónika íróét követem.

Péter esperes hosszú életű volt és úgy egyházát, mint egyházkörét sok éven át dicsőségesen kormányozva halt meg De hogy melyik évben, s hány évi pásztorokodás után az nincs följegyezve, csakis az utána következő pap életének leírásából állapíthatjuk meg, hogy halála 1634-ben történhetett. „Tisztességesen eltemettetett e város közönséges temetőjében.“

Az utána következő, s a „Series Pastorum“ szerint városunk *második* ref. papja: *Király* Mihály volt, kinek a neve után irt „Patriota“ szó azt jelenti, hogy egyszersmint sepsi-szent-györgyi származású is volt. Király Mihály szelid lelkű ember, ki a sors sulyos megpróbáltatásai közt is dicséretes lelkierőt és önmegadást tanusított Sok boldogtalan és viszontagságos időt élt át, melyek alatt úgy neki, mint egyházunknak is borzasztó keserves nyomoruságokkal kellett megküzdenie. Az ő idejére esik t. i. az Ali basa török és tatár seregének betörése Erdélybe, a II. Rákóczi György lengyel koronát kereső hadjáratának megbüntetésére. — 1658. augusztus közepén tört be Ali basa („cujus memoria sit anathema“ írja krónikásunk) a két oláh vajdával a bodzai szoroson s vad hordáival legelőször a barezaságot és Háromszéket lepte el. Utjokban egy falu sem maradt épen, mindent fölperzseltek, kifosztottak, elpusztítottak. Az embereket és barmokat egy tömegben hajtották maguk előtt, rabszolgául és zsákmányul. Az illyefalvi templom-vár bevétele s a lakóknak szörnyű kínzásokkal való legyilkolása után Sepsi-Szent-Györgyre került a sor. Az azelőtti békés idők alatt már szép virágzásnak indult városunkat egyszerre porrá égették; a mi csak értékes volt elrabolták s a várat a melybe a lakosság benszorulva védekezett: bevén, az ott lévők nagy részét, nemre és korra való tekintet nélkül kegyetlenül leölték. Az életben hagyottakat — a krónika szerint nem kevesebb, mint 750 embert — rabszjira fűzve hajtották el magukkal örökös nehéz rabságra, kiknek legnagyobb része a szörnyű barbár fogásban elpusztult. Nem menekült meg a nehéz rabságtól a szegény tiszteletes Király Mihály uram sem, kinek nemesak

összes vagyonkája az ellenség prédájává lön, hanem két kis fiacskáját is az anyjuk szeme láttára a vad martalóczok iszonyu kegyetlenséggel darabokra szakgatták s nyársra tűzve hajították oda a kutyáknak . . . Rettenetes idők voltak azok!

Király Mihály papot azután a n.-váradi basa jó összeg váltságdíjért szabadon eresztette a rabságból, ki testben, lélekben megtörve tért vissza, hogy elpusztult városunkban és egyházunkban papiszent hivatalát tovább folytassa. A szemerjai eklézsiának is papja lett ezután s két egyházközséget vezetett, míg keserves viszontagságokkal teljes hosszú életét 1690-ben befejezte, papságának 56-ik esztendejében.

Ekkorra már a város is kiheverte némileg az 1658 és 1661-beli és későbbi hadjáratok pusztításait. Lakói is megszorodtak ismét, kik mind reformátusok lévén, az egész város egy hitközséget képezett.

Király Mihály után *Vásárhelyi* Péter következett papnak, ki *Vásárhelyi* Jakab gidófalvi ref. papnak és sepsii traktusi jeles esperesnek volt fia. Atyja Jakab pap még a gyulafehérvári kollegiumban tanult a híres, külföldi Bisterfeld János professorsága alatt; és ő kezdte összeírni 1670. körül egy kötetbe azokat az irodalomtörténetileg érdekes XVI., XVII. századbéli szerelmes és tréfás dalokat, melyeket dr. Ferenczi Zoltán „*Vásárhelyi daloskönyv*“ czimen 1899-ben kiadott magyarázó jegyzetekkel ellátva a „*Régi magyar könyvtárban*“. Fia: *Vásárhelyi* Péter (az említett sepsiszentgyörgyi pap) tehát az akkori időkhöz mérten, már a szülői háznál is jeles nevelésben részesült. Nagy-Enyeden tanult s külföldi akadémiákon is peregrinált és 1690. június 8-án nyert papi oklevelet M.-*Vásárhelyt*, mely maig is fennmaradt eredetiben.

Hogy papsága alatt ő és egyházközségünk mennyi nyomoruságos viszontagságon és változáson ment keresztül, azt a krónika író szerint — ki éppen az ő fia és utódja volt —: „horrendum est dicere, et acerbam temporum illorum memoriam in mentem revocare: miserabile est“. — Alighogy elfoglalta papi hivatalát, kiűtött a Thököly-féle

kuruczháboru. Thököly Imre 1690. augusztus végén török segítséggel betört a töresvári havasokon át a barcaságba s a zernyesti csatában megverte az erdélyiekkel egyesült osztrák hadakat, hol Teleki Mihály uram is elesett. A fényes győzelem után az egész székelység — Sepsi-Szent-György is* — Thököly mellé állott természetesen. I. Lipót császár erre a badeni örgrófit küldte Erdély visszahódítására, ki sikeresen is operálván, Veterani generalist hagyta hátra Háromszéken, Veterani egész seregével együtt a téli hónapokon át Sepsi-Szent-Györgyön táborozott és városunkat katonáival mindenéből kipusztította, ugyannyira, hogy a szegény lakoságnak nemesak összes gabonáját, szénáját, szalmáját, hanem még a házak szalmafedelét is leéttette. Nem kíméltek semmit és senkit, sem nemesi udvart, sem a parochiát, hanem az egész várost egyaránt végtelen nyomorba juttatták. Roppant drágaság és általános nagy szegénység volt mindenfelé. — A kurucz háboruk rövid megszakításokkal egész 1711-ig tartottak. Ez idő alatt városunk népessége ugy elpusztult és nyomorodott, hogy alig maradt egy-két polgára, ki saját erején éldegélhetett. A miveletlenül hagyott földek nem termettek, mire éhinség következett s különösen 1718. és 1719-ben városunk lakói közül számtalanon pusztultak el az éhség miatt. A kik pedig az éhinségtől megszabadultak, azokat a kiütött pestis tizedelte meg, ugy hogy a krónika írója szerint: egész családok haltak ki, házak maradtak üresen s egyházközségünk tagjai közül 550-en pusztultak el, kiket csaknem kivétel nélkül mind Vásárhelyi Péter pap temetett el tisztességesen; miglen rajta is győzedelmeskedett a halál 1733. július 23-án, midőn „*pie animam Deo commendavit*“. Eltemettetett a belső várba július 26-án „*sub spe resurrectionis infallibilis*“. 43 évig volt hű pásztora az Ur nyájának. Neje: nemes málnási Imreh Katalin volt, ki 1738-ban halt meg s szintén a belső várban temettetett el. Ma már sirjaik helyét sem ismerjük.

Vásárhelyi Péter után fiát: *Vásárhelyi* Jánost válasz-

* A nótázás alul felszabadított Paczó Jánossal együtt.

tották meg 1734-ben, ki már akkor hét éven át hévizi pap volt. Ő már Sepszi-Szent-Györgyön is született 1701. február 27-én. Nagy-Enyeden tanult 1714—1727-ig s a maga korában igen jeles, tudományos férfit vala. Ő írta a „Series Pastorum“-ot is az ekklezsia Urbariumába, de saját életéről s az ő idejében előfordult egyházi, vagy városi eseményekről, ugyanoda már nem jegyzett föl semmit. Hanem a helyett vezetett latin nyelven a maga életéről egy egész külön kis naplót „Mnemeion“ czimen, melybe 1714-től kezdve 1764 ig följegyzett évről-évre mindent, mit tetszése szerint följegyzésre méltónak talált. Ugymint: családja leszármazását, az időjárást, üstökösök megjelenését, földrengéseket, zsinatok tartását, gyermekei születését, vagy halálát, az évi gabonaterméseket stb.

Városunkban a családi levelesládákban sok kézírata maradt fenn, kontraktusokban s más iratokban. Az egyházunk levéltárában őrzött legrégebbi anyakönyvet is ő kezdte vezetni. Kitünően olvasható, jellegzetes, szép írása volt. Végrendeletét is ismerjük (1763-ból), melyből kitűnik, hogy igen szép könyvtára volt (melyet halála után 600—700 frtra becsültek, mi akkor tekintélyes nagy összeget képviselt) és hogy régészettel is foglalkozott, sok régi pénzt gyűjtött stb. szóval: Vásárhelyi János tiszteletes ur (később esperes) Sepszi-Szent-Györgynek a XVIII. században a legliteratusabb papja volt. Tíz évi pásztorkodás után azonban mégis el kellett innen költöznie, mert Daczó Ferencz urral — kinek családja akkor a leghatalmasabb volt városunkban — ellentétbe került. Ugy látszik, hogy nagyon jó viszonyban állt a sepszi-szent-györgyi Császár-családdal, a mi Daczó uramnak és embereinek nem tetszett s ezért őt elüldözték innen. Azt írja „Mnemeion“-jában, hogy 1744. április 19-én bucsuzott el s.-szent-györgyi hiveitől, hogy Uzonba költözzék át papnak. „Hinc autem exturbavit me, ingratitude Dni. Francisci Daczó, propter respectum Familiae Tsászárianæ, et nonnullarum meretricum sibi subjectarum“ . . . Uzonban Vásárhelyi Jánost nagy örömmel fogadták, a hol aztán 17 esztendeig paposkodott, mely idő alatt sepszi traktusi esperes is lett. Távolléte alatt losonczy *Fényes* Gábor volt a sepszi-

szent-györgyi ref. lelkész, kiről, nevén kívül semmi fontosabb följegyzés nem maradt. Fényes Gábor 1760-ban halt meg s utána 1761. április 22-én ismét Vásárhelyi Jánost hozták vissza hivei Uzonból. Itt fejezte be életét e derék férfi 1765-ben. Az ő idejében valami nagyobb esemény, vagy csapás nem zavarta meg az egyház és város életét. Többnyire békés idők voltak. De a nemzeti élet lassu hanyatlásának és elalvásának, s a protestantizmus progressiv elnyomatásának ideje volt ez, mit a nemzet általános történetéből jól ismerünk. A székelység elnyomatása, a katonáskodás felerőszakolásával, szintén e korba esik. — De egyházunk hiveinek hitbuzgósága legkevesbbé sem hanyatlott s a vallásosság oly nagy volt, hogy a mai idők elszomorító jelenségeivel még csak távolról sem hasonlítható össze.

A Vásárhelyi János halála után lisznyói *Intze* István lett a pap, ki 12 évig, 1787-ig viselte itt hivatalát, mikor innen Alesernátonba vitték papnak, hol 1816-ban halt el. Sok viszontagságon ment ő is keresztül S.-Szent-Györgyön, de hogy mikén, az konkréte nincs följegyezve.

Alesernátonba való eltávozásakor márkosfalvi *Kotsis* Sámuel következett utána 1787-től 1817-ig. A *Kotsis* Sámuel idejében: 1802-ben volt az a nagy földrengés, mely miatt nemcsak templomunk boltozata szakadt le (a szentély kivételével) hanem a torony is bedült. Fontosabb följegyzés az ő koráról sem maradt. Csak annyit tudunk, hogy öregsége és elbetegesedése miatt sok hátramaradása következvén az egyháznak, 1817-ben püspöki ajánlatra, (egyelőre félfizetés mellett) a hivek új papot választottak, ki akkor éppen a göttingai akadémián volt. Onnan hívták haza a kathedrát elfoglalni: illyefalvi *Gödri* Ferenczet, ki 1817. szeptember 17-én köszöntött be és 28-án kezdte meg működését. A reformácziónak — pár hét mulva bekövetkezett — három évszázados ünnepén már ő celebrált. Hogy hosszú életében szent kötelességét miként teljesítette, arról nekem — mint unokájának — itt nem illik szólanom, de különben is a föladatomból kitüzött három évszázad történetének övele ime már végére is értem.

Ifj. *Gödri* *Ferencz*.